

Alisma lanceolatum With. Żabieniec lancetowaty

Rodzina: *Alismataceae* – żabińcowate

Status

W Polsce gatunek niższego ryzyka. W krajach ościenych: wyginął w Obwodzie Kaliningradzkim, rzadki na Litwie. Umieszczony na europejskiej czerwonej liście roślin naczyniowych i światowej czerwonej liście gatunków zagrożonych IUCN.

Uwagi taksonomiczne

Alisma lanceolatum traktowany był dawniej jako odmiana w obrębie *A. plantago-aquatica* L.: *A. plantago-aquatica* var. *stenophyllum* Asch. et Grab. (*Flora Polska* 1919) albo *A. plantago-aquatica* var. *lanceolatum* (With.) Kunth. Żabieniec lancetowaty jest podobny do

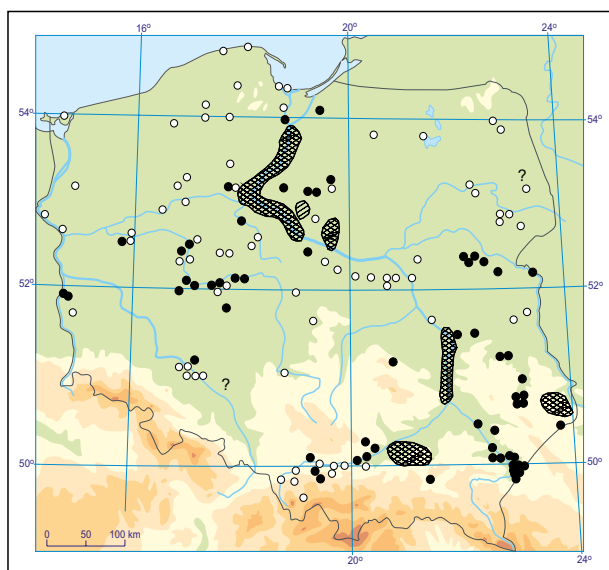
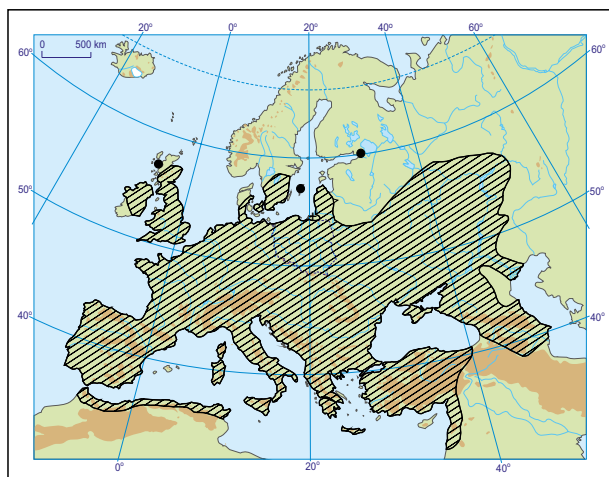
wąskolistnej formy lądowej żabiańca babki wodnej (Rutkowski 2004).

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek eurazjatycki z głównym ośrodkiem występowania w środkowej i południowo-wschodniej części Europy. Północna granica zasięgu biegnie od Wysp Brytyjskich przez południową Skandynawię po południowo-zachodnią Syberię, granica południowa – od północnych krańców Afryki po Palestynę; oderwane grupy stanowisk znajdują się w Iranie i Azji Środkowej. Zawleczony do Ameryki Południowej i Australii (Casper, Krausch 1980; Meusel i in. 1978; Hultén, Fries 1986).

Występowanie w Polsce

Alisma lanceolatum ma w Polsce ponad 260 stanowisk, z których połowa istnieje współcześnie. Leżą głównie w środkowej części kraju, w dolinach i pradolinach dużych rzek (Kępczyński, Rutkowski 1993; Wayda 1997; Zajac, Zajac 2001). Długo był uznawany za gatunek występujący rzadko (Abromeit i in. 1898–1940) lub bardzo rzadko (Szafer i in. 1953; Podbielkowski, Tomaszewicz 1992). Dokładniejsze badania terenowe i weryfikacja materiałów w krajowych zielnikach wykazały, że przynajmniej regionalnie jest dość częsty, a mianowicie w Dolinie Dolnej Wisły (Kępczyński, Rutkowski 1982, 1991; R. Markowski i M. Buliński, mat. npbl. z 1999 r., ATPOL; Środa, Szarejko, Dziedzic 2002) i na Nizinie Południowowielkopolskiej, gdzie jednak część stanowisk nie została ostatnio potwierdzona (Pabianice, Leźnica Mała i Draby; Załuski 2012a). Niedawno opublikowano nowe dane o licznych stanowiskach żabiańca lancetowatego z Małopolskiego Przełomu Wisły (Kucharczyk 2001a), z Północnego Podkarpacia: Kotliny Oświęcimskiej, Niziny Nadwiślańskiej, Podgórze Bocheńskiego, Płaskowyżu Tarnowskiego, Doliny Dolnego Sanu i Płaskowyżu Tarnogrodzkiego (Wayda 2001; Zarzyka-Ryszka 2002; Nobis 2006a; A. Nobis, W. Bartoszek, dane npbl. w bazie ATPOL z lat 2003–2009; Paul 2013). W innych regionach kraju stanowiska są rozproszone lub występują w postaci niewielkich skupień. W północnej Polsce jest rzadki – rośnie np. na Pojezierzu Myśliborskim (Bosiacka 2006) i w dolinie Odry – tu niedawno potwierdzili jej stanowiska Stępień (2008), Krukowski i in. (2004), Pukacz i in. (2009). W środkowej i wschodniej części kraju *A. lanceolatum* notowana była na nielicznych stanowiskach głównie w XIX i początkach XX w. (Abromeit i in. 1898–1940). W Podlaskim Przełomie Bugu koło miejscowości Samowicze znaleźli go Wierzba i in. (2008b), a ostatnio została odkryta koło miejscowości Budy Kupientyńskie, Kanabród, Mężenin i Michałków (Kalinowski 2013). Kilkanaście stanowisk odnaleziono w ostatnich latach na Wyzynie Lubelskiej,

lancetowaty zaliczany bywa do gatunków charakterystycznych związku *Oenanthion aquaticae* (Brzeg, Wojterska 2001) lub całego rzędu *Phragmitetalia* (Oberdorfer 1994). W Dolinie Dolnej Wisły, w Kotlinie Toruńskiej i na terenach przyległych znajduje optymalne warunki rozwoju w fitocenozach z tego rzędu (Kępczyński, Rutkowski 1981, 1991). Spotyka się go także w płatach szuwarów związanych z wodami stojącymi lub wolno płynącymi: *Oenantherorippetum*, *Sagittario-Sparganietum*, *Phalaridetum arundinaceae*; niekiedy w *Typhetum latifoliae* i *Glycerietum maximae* (Kraska 1969), a także w płatach zespołów związku *Sparganio-Glycerion* (Kępczyński, Rutkowski 1991; Fijałkowski 1996). Sporadycznie notowano go w płatach fitocenozy *Polygono-Bidentetum* z klasy *Bidentetea tripartiti* (Kępczyński, Rutkowski 1993) oraz w zbiorowisku namuliskowym ze związku *Elatini-Eleocharition ovatae* (W. Michalczyk, R. Krawczyk, mat. npbl.).

Morfologia i biologia

Żabieniec lancetowaty jest byliną o krótkim kłęczu, hydrofitem lub helofitem. Pęd kwiatostanowy osiąga 20–60(90) cm wysokości, kwiaty, o 3 jasnoróżowopurpurowych lub bladofioletowych płatkach, tworzą 3–6(7) rozgałęzionych okółków. Kwitnie od czerwca do sierpnia. Liście nadwodne, w liczbie 4 do 10, są ciemnozielone, o blaszce wąsko eliptycznej lub jajowato-lancetowatej, długości 4–15(25) cm i szerokości 1,5–4,5(6,5) cm, w nasadzie zwężającej się klinowato w stosunkowo krótki ogonek. Owocki przenoszone są przez wodę, w której mogą się utrzymywać przez kilka dni dzięki obecności miększu powietrznego. Roślina rozmnaża się także wegetatywnie.

Wyżynie Wołyńskiej i w Kotlinie Pobuża (W. Michalczyk, R. Krawczyk, mat. npbl.). Od ponad 20 lat nie potwierdzono gatunku w okolicach Wrocławia, natomiast z Wzniesień Gubińskich z Nowej Wioski i Koła podał go niedawno S. Rosadziński (mat. npbl. z 2011r.), a z Wyżyny Śląskiej z Libiąża Kowalczyk (2012b). Z Krakowa i okolic w XIX w. i na początku XX w. roślina podawana była z kilku stanowisk przez A. Knappa (1872) i A. Żmudę (1920); ostatnio została odnaleziona w Przylasku Rusieckim (J. Kruk, mat. npbl.).

Siedliska i fitocenozy

Alisma lanceolatum występuje na płytkich brzegach starorzeczy, stawów, lejów krasowych i innych zbiorników oraz wolno płynących wód, w rzadko czyszczonych rowach melioracyjnych a także w miejscach okresowo zalewanych, np. w zagłębieniach śródpolnych. Rośnie zwykle na żyznym podłożu bogatym w węglan wapnia, niekiedy nawet nieco zasolonym, w miejscach nasłonecznionych i słabo ocienionych przez wyższe rośliny szuwarowe (Casper, Krausch 1980; Kępczyński, Rutkowski 1991; Podbielkowski, Tomaszewicz 1992). Żabieniec

Fot. 237. *Alisma lanceolatum* w Przylasku Rusieckim koło Krakowa (2008)

Charakterystyka populacji

Alisma lanceolatum występuje na ogół w niewielkich populacjach, liczących kilka osobników, sporadycznie, np. koło Nakła, obserwowano setki okazów (Kępczyński, Rutkowski 1991), a na Wyżynie Lubelskiej, Wyżynie Wołyńskiej i w Kotlinie Pobuża nawet kilka tysięcy (W. Michalczu, R. Krawczyk, mat. npbl.).

Zagrożenie i wskazania ochronne

Gatunek zagrożony w całym zasięgu geograficznym. W naszym kraju w wielu regionach wyginął lub traci stanowiska ze względu na powszechne osuszanie i zanikanie siedlisk podmokłych, śródpolnych oczek, wysychanie rowów i ich zarastanie wysoką zwartą roślinnością szuwarową i ziołoroślą w skutek sukcesji przyspieszanej przez całkowite zaniechanie wykaszania i wypasu. Do ustępowania *Alisma lanceolatum* przyczynia się także regulacja i hydrotechniczna zabudowa naturalnych cieków oraz przystosowywanie brzegów czystych zbiorników do celów rekreacyjnych. Szczególne zagrożenie dla żabieńca lancetowatego stanowi planowana kaska-

dyzacja Wisły aż po Żuławy. W związku ze zmniejszaniem się liczby stanowisk – mimo odkrywania nowych – uznano *A. lanceolatum* za gatunek narażony w Polsce. W celu utrzymania stanowisk gatunku należy zachować jego siedliska – namuliska, częściowo zarastające rowy i inne miejsca okresowo zalewane a także niezarośnięte odcinki linii brzegowej różnych akwenów. Na wybranych stanowiskach warto wprowadzić ochronę czynną w formie stosowanej dawniej ekstensywnej działalności gospodarczej, jak wypas czy wykaszanie trzcinowisk.

Lucjan Rutkowski

Summary

Alisma lanceolatum is known in Poland from more than 270 localities but it currently occurs in about a half of these. *A. lanceolatum* sites lie mostly in the central part of the country, in the valleys and ice-marginal valleys of large rivers. The plant is a hydrophyte, or helophyte. In some areas it occurs relatively numerously on watersides and silt-covered ground. The species has been classified as vulnerable because it is threatened with habitat loss and disappeared from many sites where it formerly occurred.

Alisma gramineum Lej. Żabieniec trawolistny

Rodzina: *Alismataceae* – żabieńcowate

Status

W Polsce gatunek narażony. W krajach ościennych: zagrożony w Czechach, narażony na Słowacji, ginący w Obwodzie Kaliningradzkim. Umieszczony na europejskiej czerwonej liście roślin naczyniowych i światowej czerwonej liście gatunków zagrożonych IUCN.

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek o zasięgu cyrkumborealnym. Występuje w Europie (oprócz północnych krańców kontynentu i obszaru przyśródnomorskiego), Azji i w północnej Afryce. W Ameryce Północnej jest najprawdopodobniej gatunkiem adwentywnym (Meusel i in. 1965; Casper, Krausch 1980; Hegi 1981; Hultén, Fries 1986). Największe zagęszczenie stanowisk ma w Europie Środkowej (Wayda 1996a).

Występowanie w Polsce

Głównym obszarem występowania *Alisma gramineum* jest północno-wschodnia i północna część kraju. Ze względu na preferencje siedliskowe, stanowiska grupują się na pojezierzach i w dolinach dużych rzek. Gatunek został stwierdzony na około 120 stanowiskach, przy-

czym większość notowań pochodzi z XIX i początku XX w. (Wayda 1996a). Najwięcej stanowisk gatunek ma na Pojezierzach: Mazurskim, Kaszubskim, Hławskim i Chełmińskim oraz na Pobrzeżu Gdańskim i w Dolinie Dolnej Wisły. Notowany jest ponadto na Pojezierzach Zachodniosuwalskim i Wielkopolskim, w Obniżeniu Milicko-Głogowskim, w Dolinach Środkowej i Górnej Wisły, na Nizinie Południowopodlaskiej, na Nizinie i Wyżynie Śląskiej, w Kotlinie Oświęcimskiej, na Pogórzu Beskidzkim, w Beskidach Zachodnich oraz na Północnym Podkarpaciu (Wayda 1996a; Jędrzejko, Stebel 2000; Zajac, Zajac 2001; Spałek 2002c, d; Afranowicz 2006; Pliszko 2012; Kalinowski 2013). W ciągu ostatnich 20 lat występowanie *A. gramineum* stwierdzono na około 30 stanowiskach. Na Pojezierzu Zachodniosuwalskim koło Wólki, Rospudy, Matłaka i Czarnkowizny (Pliszko 2012); na Pojezierzu Mazurskim koło Sajz i w Ełku (A. Zajac, M. Zajac, mat. npbl. z 1990 r.); na Żuławach Wiślanych w Rakowiskach, Kończewicach, Mątowach Wielkich i Rybinie (Środa 1991b, Środa i in. 2002); w dolinie Wisły w okolicy Grudziądza, w Toruniu i Bobrownikach (L. Rutkowski, mat. npbl. z 1996 i 2012 r., D. Kamiński, mat. npbl. z 2011 r.); na Pojezierzu Chełmińskim nad Jezio-rem Chełmżyńskim (L. Rutkowski, mat. npbl. z 1991 r.); w Podlaskim Przełomie Bugu w miejscowościach Ruska Strona i Szczegłacin (Kalinowski 2013); w Obniżeniu Milicko-Głogowskim (Gąbka, Dolata 2010); na Wyżynie Śląskiej koło Boguchwałowic (Jędrzejko, Stebel 2000), Grodziska (Spałek 2002c, d) oraz Bluszczowa i Grabów-